

Ільющонок О. Ю.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА ВИЗНАННЯ СУДОМ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ НЕЯВКИ ПРОКУРОРА У СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ ВІДМОВОЮ ВІД ОБВИНУВАННЯ

THE PROBLEM OF FINDING BY THE COURT OF FIRST INSTANCE THE FAILURE TO APPEAR BY THE PROSECUTOR AT THE COURT SESSION AS A REFUSAL FROM A PROSECUTION

У статті розглядається проблема визнання судом першої інстанції неявки прокурора у судове засідання відмовою від підтримання публічного обвинувачення, вивчається рішення суду, в якому прийняте таке рішення, аналізується законодавство щодо відмови прокурора від обвинувачення, пропонується власне розв'язання проблеми, що розглядається.

Ключові слова: суд першої інстанції, судовий розгляд, відмова від обвинувачення, прокурор, межі судового розгляду.

В статье рассматривается проблема признания судом первой инстанции неявки прокурора в судебное заседание отказом от поддержания публичного обвинения, изучается решение суда, в котором принято такое решение, анализируется законодательство об отказе прокурора от обвинения, предлагается собственное решение рассматриваемой проблемы.

Ключевые слова: суд первой инстанции, судебное разбирательство, отказ от обвинения, прокурор, пределы судебного разбирательства.

The article deals with the problem of finding by the court of first instance the failure to appear by the prosecutor at the court session as a refusal from a public prosecution, examines the court's decision in which such a decision was made, analyzes the legislation on the prosecutor's refusal of the prosecution, suggests its own solution to the problem.

Key words: court of first instance, trial, a refusal from prosecution, prosecutor, the scope of the trial.

Майже сім років діє в Україні Кримінальний процесуальний кодекс, який прийнято у 2012 році (далі – КПК України), однак досі залишаються невирішеними деякі питання кримінального процесу, які потребують як практичного, так і, насамперед, теоретичного вирішення. Так, недостатньо дослідженим є інститут меж судового розгляду та, зокрема, відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення.

Означена тема становила науковий інтерес багатьох вітчизняних науковців, серед яких, зокрема, С. Альперт, М. Бажанов, І. Вернидубов, В. Гринюк, Т. Добровольська, В. Зеленецький, П. Каркач, Я. Ковальова, В. Маляренко, М. Моторигіна та інші.

Однак, застосування норм КПК України практичними діями сприяє появі питань, які досі не вирішувались. Зокрема, невирішеною на цей час є проблема визнання судом першої інстанції неявки прокурора у судове засідання відмовою від підтримання публічного обвинувачення.

Метою і завданням цього дослідження є вивчення вказаної проблеми на прикладі судового рішення, яке прийнято Київським районним судом міста Полтави, та розробка шляхів її вирішення.

Судовий розгляд – центральна стадія кримінального провадження, в якій суд першої інстанції, за активної участі сторін, розглядає та вирішує справу по суті, тобто з'ясовує всі суттєві обставини кримінального правопорушення, перевіряє та оцінює докази, надані сторонами, і на цій підставі ухвалює вирок або постановляє ухвалу [1, с. 404].

Однією з ключових фігур вказаної стадії кримінального провадження виступає прокурор як сторона обвинувачення. Так, згідно з пунктом 1 частини 1 статті 131-1 Конституції України в Україні діє

прокуратура, яка здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді [2, ст. 131-1].

КПК України у пункті 3 частини 1 статті 3 встановлено, що державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення із метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [3, ст. 3].

Разом з цим, пунктом 15 частини 2 статті 36 КПК України визначено, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, який встановлений цим Кодексом [3, ст. 36].

Повноваження прокурора щодо відмови від підтримання державного обвинувачення цілком відповідають такій засаді кримінального провадження як диспозитивність та мають бути обов'язково здійснені у разі, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується [3, ст. 340].

Відповідно до статистичної звітності органів прокуратури України прокурорами взято участь у судовому розгляді кримінальних проваджень (справ) судами першої інстанції з відмовою прокурора від обвинувачення, де за результатами судового розгляду судом винесено обвинувальні вирoki стосовно такої кількості осіб: у 2012 [4], 2013 [5], 2014 [6], 2015 [7] та 2017 роках [8] – 0, у 2016 році – 2 [9], у 2018 році – 1 [10].

Водночас постійно зростає кількість осіб, щодо яких судами першої інстанції виносяться виправдувальні вироки. Зокрема, протягом 2012 року постановлено виправдувальні вироки стосовно такої кількості осіб: протягом 2012 року – 188 [4], 2013 року – 221 [5], 2014 року – 442 [6], 2015 року – 531 [7], 2016 року – 634 [9], 2017 року – 655 [8], 2018 року – 734 [10]. З них з відмовою прокурора від обвинувачення, у випадках постановлення виправдувального вироку, згідно з позицією потерпілого: у 2012 році – 3 [4], у 2013 році – 1 [5], у 2014 році – 1 [6], у 2015 році – 3 [7], у 2016 році – 4 [9], у 2017 році – 2 [8], у 2018 році – 2 [10].

Аналізуючи викладені статистичні дані, приходимо до висновку, що прокурорами не повною мірою використовуються повноваження щодо відмови від підтримання державного обвинувачення.

Слушною тут видається думка В. Маляренка, який зазначав, що не в кожній кримінальній справі можливе підтримання державного обвинувачення до кінця, тому що не в кожній справі особу притягують до відповідальності обґрунтовано. Водночас помилки досудового слідства не обов'язково мають бути виправлені в суді лише шляхом винесення виправдувального вироку, оскільки є шлях коротший та простіший. Цей шлях – відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та закриття останньої кримінальної справи [11, с. 158].

Проте невелика кількість відмов прокурора від підтримання державного обвинувачення дає змогу більш глибоко дослідити ті проблеми, які виникають під час здійснення прокурором таких повноважень у суді першої інстанції, та знайти шляхи їхнього вирішення.

Однією з таких проблем виступає визнання судом першої інстанції неявки сторони обвинувачення у судові засідання відмовою від обвинувачення та, як наслідок, закриття кримінального провадження.

Прикладом такого рішення суду першої інстанції виступає ухвала Київського районного суду м. Полтави у справі № 638/4399/15-к від 10 серпня 2018 року, якою кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_11 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2, 3 статті 27, частиною 2 статті 146, частинами 2, 3 статті 27, частиною 2 статті 127, частинами 2, 3 статті 27, частиною 1 статті 129 Кримінального кодексу (далі – КК) України, ОСОБА_13 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частиною 2 ст. 146, частиною 2 статті 127, частиною 1 статті 129 КК України, ОСОБА_12 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частиною 2 статті 146, частиною 2 статті 127, частиною 1 статті 129 КК України, закрито у зв'язку з відмовою сторони обвинувачення від підтримання обвинувачення у справі [12].

Водночас відмови прокурора від підтримання обвинувачення згідно з процедурою, яка передбачена статтями 340, 341 КПК України, у вказаному випадку не було.

Так, з мотивувальної частини зазначеної ухвали вбачається, що у судовому засіданні 25 червня 2018 року судом ухвалено рішення про перехід

до судових дебатов, які призначено на 02 липня 2018 року. В судові засідання 02 липня 2018 року, 03 липня 2018 року, 04 липня 2018 року, 05 липня 2018 року, 06 липня 2018 року, 09 липня 2018 року, 10 липня 2018 року група прокурорів Генеральної прокуратури України, які підтримують державне обвинувачення у кількості 19 осіб, не прибула для участі у судових дебатах, причини неприбуття суду повідомленні не були [12].

Неявка сторони обвинувачення (прокурорів, потерпілих та їх представників) сім разів на судові дебати згідно з вказаним рішенням суду є грубим порушенням закону, а тому суд визнав таку неявку відмовою від обвинувачення та закryw кримінальне провадження згідно з пунктом 2 частини 2 статті 284 КПК України.

Прийняття такого рішення обумовлювалося застосуванням аналогії права у кримінальному процесі, оскільки судом вичерпані можливості забезпечення участі прокурорів та потерпілих в такій важливій стадії судового процесу як судові дебати та суд позбавлений можливості прийняти остаточне рішення по суті обвинувачення [12].

На цей час вказане рішення суду не набрало законної сили, оскільки триває його апеляційне оскарження.

Пропонуємо власне бачення щодо того, чи є застосування аналогії права виправданим за вказаних умов, а також чи є інші шляхи розв'язання вказаної проблеми.

Звертаючись до академічного тлумачного словника української мови знаходимо таке значення слова «відмова», а саме: відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ та таке інше [13].

Відповідь зі свого боку – це усне чи письмове повідомлення, пояснення щодо чийогось запитання, звертання тощо, або ж дія, вчинок, що здійснюється на протидію іншій дії, заклику, висловленню тощо [13].

З огляду на ці тлумачення можемо розглядати неявку прокурора у судові засідання як дію, вчинок, що здійснено на протидію виклику у судові засідання.

Крім цього, у кримінальному процесі не заборонена аналогія права, тобто вирішення справи за наявності прогалини на основі загальних або галузевих принципів права [14, с. 275].

У справі № 638/4399/15-к суд під час застосування цієї аналогії покликався на принципи верховенства права, презумпції невинуватості та забезпеченості доведення вини, законності, розумності строків та прийшов до висновку, що відмова прокурорів від участі у дебатах та їхня систематична тривала неявка до суду без підтвердження поважності причин неприбуття має бути розцінена як відмова від обвинувачення [12].

З огляду на семантичне значення слова «відмова», а також використання судом загальних засад кримінального провадження під час вирішення справи по суті, вважаємо за можливе застосування аналогії права для розв'язання проблеми, яка досліджується, однак одночасно пропонуємо власне бачення шляхів такого вирішення.

Єдиним процесуальним документом, який підтверджує відмову прокурора від підтримання обвинувачення за КПК України, виступає постанова, у якій викладаються мотиви такої відмови.

Окрім цього, прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, крім випадку, коли ним є Генеральний прокурор, не може самостійно прийняти рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення, а повинен погодити відповідний процесуальний документ з прокурором вищого рівня відповідно до статті 341 КПК України [3, ст. 341].

Аналогічні положення містилися й у КПК України 1960 року, а саме: згідно з частиною 3 статті 264 вказаного акту коли в результаті судового розгляду прокурор прийде до переконання, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого підсудному обвинувачення, він повинен відмовитися від обвинувачення та у своїй постанові викласти мотиви відмови [15, ст. 264].

Відповідно до пункту 7 розділу V Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні, затвердженому Наказом Генеральної прокуратури України № 51 від 28 березня 2019 року, прокурори під час судового розгляду відповідно до вимог законодавства після з'ясування всіх обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами відмовляються від обвинувачення, якщо пред'явлене особі обвинувачення повністю не підтвердилось, про що виносять мотивовану постанову [16, розділ V].

Таким чином, в Україні є стала законодавчо визначена практика застосування інституту відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення і чітке слідування закону у даному випадку вважається нами єдиним правильним шляхом розв'язання проблеми, що досліджується.

Саме тому, для того, щоб визнати дії прокурора такими, що свідчать про відмову від підтримання державного обвинувачення, суду під час прийняття рішення необхідно покликатися на процесуальний документ прокурора, який погоджений з прокурором вищого рівня, – постанову про відмову від підтримання обвинувачення.

Що стосується проблеми неявки прокурора у судові засідання, й зокрема для участі в судових дебатах, вважаємо за необхідне звернутися до статті 324 КПК України, яка регламентує наступне: якщо в судові засідання не прибув за повідомленням прокурор у кримінальному провадженні, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття його до суду. Одночасно, якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора, який не прибув, перед органом, що згідно із законом уповноважений притягнути його до дисциплінарної відповідальності. У разі неможливості подальшої участі прокурора в судовому провадженні він замінюється іншим у порядку, передбаченому статтею 37 цього Кодексу [3, ст. 324].

Прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплі-

нарного провадження, яке, згідно зі статтею 45 Закону України «Про прокуратуру», є процедурою розгляду Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів дисциплінарної скарги, в якій містяться відомості про вчинення прокурором дисциплінарного проступку. Рішення, дії чи бездіяльність прокурора в межах кримінального процесу можуть бути оскаржені виключно в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України. Якщо за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора в межах кримінального процесу встановлено факти порушення прокурором прав осіб або вимог закону, таке рішення може бути підставою для дисциплінарного провадження [17, ст. 45].

Неявка ж у судові засідання розцінюється в українському законодавстві як неповага до суду та може бути предметом відповідної дисциплінарної скарги.

Як приклад, згідно з рішенням № 159дп-18 Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів притягнуто до дисциплінарної відповідальності прокурора на підставі дисциплінарної скарги судді Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська [18].

Зі змісту дисциплінарної скарги вбачається, що під час підготовчого судового засідання прокурор на початку оголошення представником потерпілого заяви про відвід прокурору заявила суду, що у неї робочий день скінчився, настала обідня перерва і вона покидає залу суду. На вимогу суду пояснити свої дії прокурор вийшла з зали суду та пішла у невідомому напрямку, чим проявила неповагу як до суду, так і до інших учасників судового провадження. Тому за проявлену неповагу до суду та неявку в судові засідання без поважних причин суддя порушив питання про її притягнення до дисциплінарної відповідальності [18].

Крім цього прикладом виступає й ухвала Заводського районного суду м. Запоріжжя у справі № 332/2735/15-к від 31 жовтня 2017 року, якою поставлено перед прокурором Запорізької області питання щодо притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з його повторною неявкою в судові засідання [19].

Таким чином, суд не позбавлений права не тільки самостійно звернутися з дисциплінарною скаргою до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів із метою притягнення прокурора, що підтримує публічне обвинувачення, до дисциплінарної відповідальності за неприбуття у судові засідання, але й ініціювати питання про притягнення до такої дисциплінарної відповідальності прокурора перед прокурором вищого рівня.

На наш погляд, такий алгоритм дій суду у разі неявки прокурора у судові засідання відповідає засадам кримінального провадження та є більш виваженим під час застосування чинного законодавства.

Разом з цим, після ухвалення судом апеляційної інстанції остаточного рішення у справі № 638/4399/15-к нами додатково буде вивчено відповідне рішення, що знайде своє відбиття у майбутніх наукових дослідженнях автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процес : підручник / О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін. Харків : Право, 2018. 584 с.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. №254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року. №4651–VI. Дата оновлення: 11.01.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Форма № «П», звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2012 року. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
5. Форма № «П», звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
6. Форма № «П», звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
7. Форма № «П», звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2015 року. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
8. Форма № «П», звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2017 року. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
9. Форма № «П», звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2016 року. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
10. Форма № «П», звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2018 року. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
11. Мальяренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
12. Ухвала Київського районного суду міста Полтави у справі № 638/4399/15-к від 10 серпня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75812065>.
13. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua>.
14. Теорія держави і права : підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. Харків : Право, 2015. 368 с.
15. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон УРСР від 28 грудня 1960 року № 1003-05. Втратив чинність: 19.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05>.
16. Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України від 28 березня 2019 року № 51. Дата оновлення: 09.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19>.
17. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року №1697-VII. Дата оновлення: 28.08.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
18. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів № 159дп-18 від 04 квітня 2018 року. URL: <https://www.kdkp.gov.ua/decision/2018/04/4/542>.
19. Ухвала Заводського районного суду міста Запоріжжя у справі № 332/2735/15-к від 31 жовтня 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69905748>.